

ЄВРОПЕЙСЬКІ ВИТОКИ НАУКОВОГО РОЗВИТКУ ПЕДОЛОГІЇ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕДАГОГІКА Е. МЕЙМАНА

У статті аналізуються основні положення експериментальної педагогіки як наукової галузі, визначається їхній вплив на розвиток педології, порівнюються зміст і предмет експериментальної педагогіки та педології, а також розглядається значення діяльності німецького психолога і педагога Е. Меймана на становлення експериментальної педагогіки та педології.

Ключові слова: експериментальна педагогіка, педологія, дитина, юнацтвознавство, розвиток.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У вітчизняній педагогічній науці та практиці відбуваються кардинальні зміни, що пов'язані з утвердженням гуманістичного підходу до навчання та виховання підростаючого покоління. Такий підхід передбачає глибоке розуміння педагогом природи дітей, їхніх індивідуальних рис і можливостей, забезпечення умов їх гармонійного розвитку. Окрім того, гуманізація педагогічного процесу потребує ставлення до кожної дитини як до неповторної особистості, суб'єкта вільного розвитку, урахування наукових знань про людину. Такі вимоги стосовно навчання та виховання дітей у свій час були висунуті педологією. А відтак дослідження основних засад розвитку педології є актуальною проблемою сучасної історико-педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення теорії та практики педології залишаються недостатньо вивченими. Сучасні наукові студії, пов'язані з дослідженням історії розвитку педології, здійснені О. Сухомлинською, Н. Дічек, Л. Дуднік, Ю. Литвиною. Аналізу основних ідей експериментальної педагогіки та їх взаємозв'язку з педологією присвячені роботи Т. Марцинковської, О. Сухомлинської.

Метою даної статті є аналіз основних положень експериментальної педагогіки та виявлення її взаємозв'язку з педологічною наукою.

Виклад основного матеріалу. Педологія має своїм предметом вивчення дитини й охоплює змістом анатомію, фізіологію, біологію, психологію та соціологію дитини. Педологія зародилася наприкінці XIX ст. в США. Американському психологу С. Холлу належить ідея про створення спеціальної науки про дітей, названої педологією [4, 128].

Подальший розвиток педології безпосередньо пов'язаний з багатьма течіями реформаторської педагогіки та галузями психології, у тому числі й експериментальною педагогікою. Даний термін вперше введено до наукового обігу німецьким педагогом і психологом Е. Мейманом. Він стверджує, що новий науковий напрям з'явився не випадково. Цьому сприяли, з одного боку новаторські пошуки педагогів минулого, таких як І.Г. Песталоцці та Ф. Фребель, а з іншого боку, – вплив психології, у якої експериментальна педагогіка запозичила дослідницькі методи [2, 10].

Вчений використовує близькі за змістом поняття: «експериментальна педагогіка», «педологія» та «юнацтвознавство». Вживаючи поняття «педологія», він зазначає, що це «дослідження підростаючої людини» [3, 31]. Е. Мейман вважає, що для педагогіки є недостатнім використання знань психології дитячого віку. Доцільним же для педагогіки є загальне дослідження підростаючої людини. Таку думку вчений обґрунтовує тим, що психологія дитячого віку обмежена аналізом духовного життя дитини, а для реалізації завдань виховання необхідно набагато більше, ніж знання особливостей духовного розвитку дитини, відірваних від її фізичного життя та комплексу умов, у яких відбувається становлення її особистості. Педагог повинен мати знання про духовне життя дитини (психологія) та про її фізичне життя (будова та функції органів; втомлюваність і здатність до відпочинку; схильність до захворювань; фізичний розвиток; відмінності між дітьми різних статей). Окрім того, педагогіка потребує знань про залежність розвитку дитини від соціальних умов її життя, оскільки дитина в значній мірі є «продуктом оточуючого її

соціального середовища». А відтак психологія дитячого віку має бути розширена до всеохоплюючого юнацтвознавства, що бере до уваги умови життя дитини та умови її виховання [3, 32 – 33]. Психологія дитячого віку як предмет досліджень розглядає тільки період дитинства, а юнацтвознавство – усі періоди розвитку підростаючої людини (до 20 – 25 років, коли є зовнішні та внутрішні ознаки закінчення розвитку, такі як: припинення фізичного росту, розумова самостійність, практичне і моральне самовизначення) [3, 34].

Виходячи з таких міркувань, Е. Мейман робить висновок, що важливою основою педагогіки може бути тільки юнацтвознавство, а не психологія дитячого віку. Вчений наголошує, що поняття «юнацтвознавство» відповідає грецькому поняттю «педологія», але він віддає перевагу власній дефініції, оскільки вона вочевидь демонструє наукові завдання стосовно забезпечення основи педагогіки. Оскільки об'єктом усіх досліджень у галузі юнацтвознавства є людина, яка розвивається, їхнім основним завданням має бути вивчення розумового і фізичного розвитку дитини. Науковець повторює, що у такому разі дослідження з юнацтвознавства стануть фундаментом педагогіки [3, 34].

Варто зазначити, що Е. Мейман конкретизує дослідницькі завдання юнацтвознавства: 1) ознайомлення з процесом розвитку дитини (встановлення його періодів і співвідношення між фізичним та розумовим розвитком, визначення відхилень, що є у окремих дітей, з середніми показниками, характерними для їхнього віку); 2) характеристика змін, що відбулися у процесі розвитку дитини і стосуються її «духовних здібностей» – чуттєвого сприйняття, уяви, пам'яті, мислення, волі; 3) дослідження індивідуальності дитини, специфіки її особистості, різних аспектів обдарованості; 4) аналіз стану дитини у процесі шкільного навчання та результатів її навчальної діяльності з урахуванням соціальних умов, у яких перебуває школяр, його ставлення до навчання, поведінки, успіхів у вивченні окремих дисциплін. Дослідник детально розглядає останнє завдання. На думку вченого, його вирішення має забезпечити педагогічну організацію навчальної діяльності дитини, гігієну її

розумової праці, тобто визначення причин втомлюваності учня, усунення їх, створення умов для відпочинку та відновлення сил для продовження навчальної діяльності [3, 36 – 39].

Е. Мейман наголошує, що цими завданнями обмежується юнацтвознавство, але експериментальна педагогіка доповнюється дидактичними дослідженнями стосовно методики викладання різних предметів і діяльності учителя [3, 39 – 40].

Отже, Е. Мейман, фактично ототожнюючи поняття «педологія» та «юнацтвознавство», у той же час вважає, що поняття «експериментальна педагогіка» є дещо ширшим, оскільки предмет експериментальної педагогіки, охоплює й дидактичні проблеми. Тому більш доцільним є визнання експериментальної педагогіки як основи навчання та виховання дітей.

Саме обґрунтування наукової педагогіки вчений називає першим завданням експериментальної педагогіки. Його виконання стає можливим тоді, коли експериментальна педагогіка займається питаннями, пов'язаними з розвитком дітей взагалі, особливостями розвитку розумово відсталих і хворобливих, а також обдарованих дітей. Важливим є те, щоб педагоги свідомо використовували дані експериментальної педагогіки та самостійно здобували їх у своїй практичній діяльності [2, 9 – 12].

Автор звертає увагу на таку проблему традиційної педагогіки, як відсутність умов для розвитку учнів. Методика викладання навчальних дисциплін не передбачає активності школярів. Навіть самостійні та талановиті діти здебільшого не мають можливості вільно виявити себе. Е. Мейман висловлює думку про те, що для подальшого соціального та економічного розвитку суспільства є особливо важливим, щоб саме в шкільному віці формувалася активна, ініціативна, всебічно розвинута особистість. Експериментальна педагогіка повинна забезпечити відповідні умови для формування особистості дитини [2, 16].

Вчений характеризує дослідницькі методи, що використовуються експериментальною педагогікою. Основним таким методом є експеримент.

Його мета полягає у визначенні особливостей фізичного та духовного розвитку дітей, їхнього стану під час шкільних занять [2, 17, 34]. Науковець наголошує, що педагогічний експеримент завжди здійснюється «над школярем, який розвивається і працює» [2, 22].

Ще одним методом дослідження в експериментальній педагогіці є спостереження. Під час інтерпретації результатів спостережень за дітьми Е. Мейман рекомендує використовувати спогади про власне дитинство. «Якби у нас не залишилося зовсім ніяких спогадів про пережите нами у дитинстві, то тлумачення того, що діти говорять про себе звелось би тільки до здогадок про процеси, що відбуваються у дитячій душі» [2, 22]. Щоб результати спостережень були об'єктивними, їх варто співвідносити з результатами експериментів, проведених з відповідною метою і з тими ж дітьми.

Новизна експериментальної педагогіки полягає у тому, що всі педагогічні питання (поведінка дитини, діяльність учителя та засоби навчання разом з організацією функціонування школи) вона намагається розв'язувати через проблеми та потреби дитини. Дослідження дитини, її розвитку, індивідуальності, поведінки відіграє провідну роль в експериментальній педагогіці [2, 37]. Це свідчить про те, що одним із принципів експериментальної педагогіки є гуманізм.

Варто звернути увагу на вікову періодизацію розвитку дитини, запропоновану автором експериментальної педагогіки, оскільки специфіка розвитку дитини, її виховання та навчання залежать саме від її віку. Вчений визначає такі періоди розвитку людини:

- 1) дитинство – від народження до 13 – 14 років;
- 2) отрочтво – 14 – 18 років;
- 3) юність – період, коли закінчується фізичний розвиток людини (автор не визначає його вікових меж);
- 4) зрілість – період, коли продовжується духовний розвиток особистості (вікові межі також не визначаються) [3, 44 – 45].

Цікавим, на нашу думку, є той факт, що Е. Мейман дуже часто використовує замість поняття «дитина», поняття «людина, яка росте», особливо в «Нарисах експериментальної педагогіки», написаних на декілька років пізніше, ніж «Лекції з експериментальної педагогіки». Це свідчить про те, що вчений розглядає дитину, насамперед, як особистість, яка розвивається, тобто розвиток є провідною характеристикою дитини і саме ця характеристика потребує наукового дослідження.

Вчений, характеризуючи зміст експериментальної педагогіки, зосереджує увагу на основних засадах фізичного розвитку дітей, у ході якого відбуваються анатомічні та фізіологічні зміни в організмі, тобто змінюються самі органи і їхні функції. Е. Мейман застерігає від спрощеного ставлення до проблеми фізичного розвитку дітей. «Дитячий організм не є зменшеною копією дорослої людини, а духовне життя дитини не характеризується менш значною продуктивністю. Навпаки, дитячий організм і в анатомічному і у фізіологічному відношеннях є якісно складнішим у порівнянні з організмом дорослої людини» [3, 45].

Е. Мейман зазначає, що у дитини шкільного віку найбільше у порівнянні з іншими органами розвивається мозок. Зовні затримка у його розвитку може виявлятися у малих розмірах голови (мікроцефалія). Затримка у розвитку мозку обумовлює розумову відсталість дитини [3, 46 – 47].

Характеризуючи фізіологічний розвиток дитини, Е. Мейман розглядає такі його особливості у порівнянні з організмом дорослої людини: знижений артеріальний тиск, прискорений пульс, вища збудливість нервової системи, більша частота дихання. Такі особливості зумовлюють, на думку вченого, швидшу втомлюваність дитини у порівнянні з втомлюваністю дорослого. Але й нормальний стан у дитини за умови її відпочинку відновлюється швидше [3, 48]. Звичайно такі факти мають бути враховані у процесі навчання та виховання дітей.

Безперечно важливими, на нашу думку, є міркування Е. Меймана про подальший розвиток експериментальної педагогіки. Оскільки це «дуже молода

наука..., тому пройде багато років спільної роботи дослідників та практиків до того часу, поки з її результатами можна буде узгоджувати навчальні плани та зміст підручників» [3, 421]. Розглянемо детальніше висловлені Е. Мейманом думки про перспективи розвитку експериментальної педагогіки та сфери її застосування:

- загальне обґрунтування педагогіки за допомогою більш точного дослідження розвитку дитини;
- характеристика впливу «фізичного життя дитини» (під яким правомірно розуміти не тільки фізичний розвиток індивіда, а й соціальні умови його життя) на її розумовий розвиток, а також зв'язку між фізичним та розумовим розвитком дитини, причин його затримки та їх усунення;
- виявлення «середніх» здібностей дітей різного віку та розробка відповідно до них навчальних планів;
- з'ясування впливу оточуючого середовища та виховання на розвиток дитини [3, 423 – 425];
- дослідження особливостей розвитку абстрактного мислення та побудова згідно з цим навчальних планів;
- визначення особливостей емоційного життя дітей, їх релігійних та моральних уявлень і вчинків, що характеризують їх соціальні відносини;
- аналіз індивідуальних відмінностей дітей, особливо їх обдарованості;
- забезпечення вчителів знаннями дитячої психології, що має полегшити їх викладацьку діяльність;
- вирішення питання про спільне виховання дітей різних статей;
- дослідження дидактичних проблем, а саме: відбір доцільних форм і методів викладання різних предметів, що залежать не тільки від особливостей розвитку учнів, а й від навчального предмету та матеріалу; організація усного опитування школярів; розвиток самодіяльності та продуктивності праці учнів різного віку [3, 426 – 431].

Особливо важливою проблемою, що має бути з'ясована експериментальною педагогікою, є розуміння сутності розвитку дитини. З

одного боку, розвиток особистості можна розглядати, як пасивне пристосування до умов оточуючого середовища, а з іншого – навпаки, як «активну переробку впливів середовища». Важливість даної дилеми зумовлена тим, що її розв'язання визначить характер виховання підростаючого покоління. Звичайно, автор віддає перевагу другому визначенню сутності розвитку. У такому випадку виховання він розглядає, як керівництво активністю дитини та охорону дитинства. Науковець наголошує, що розвиток експериментальної педагогіки свідчить про важливу роль самодіяльності та самовизначення індивіда у процесі його розвитку.

Очевидно, що Е.Мейман, розглядаючи перспективи експериментальної педагогіки, зосереджує увагу на визначенні сутності розвитку особистості і стверджує, що розвиток не є адаптацією до оточуючого середовища, а скоріш індивідуальним перетворенням цього середовища [3, 426].

Е. Мейман був засновником психологічної лабораторії при Гамбурзькому університеті, у якій здійснювалися дослідження психічного розвитку дітей, а також засновником «Журналу з педагогічної психології». При лабораторії була організована експериментальна школа, що проіснувала понад двадцять років. У школі були апробовані різні навчальні програми, розроблені з урахуванням досліджень Е. Меймана. Окрім того, розглядалися різні способи відбору дітей на основі їх попередньої діагностики у відповідні класи. При цьому були експериментально вивчені різні критерії відбору – за рівнем інтелекту, за інтересами та нахилами дітей, а також за адекватним для них стилем спілкування з вчителем. Т. Марцинковська зазначає, що вперше в історії педагогіки та психології Е. Мейманом була порушена проблема взаємодії учителя та учнів і реакції школярів на різні стилі педагогічного спілкування [1, 112 – 114].

Експериментальна педагогіка Е. Меймана стала джерелом для подальшого розвитку педологічної науки та практики. Твори вченого «Лекції з експериментальної педагогіки» (1911 р.) та «Нариси експериментальної

педагогіки» (1916 р.) були надруковані в Російській імперії та отримали визнання вітчизняних науковців.

Насамкінець слід зазначити, що розвиток експериментальної педагогіки мав суттєвий вплив на становлення та поширення ідей педології. Предмет педології чи «юнацтвознавства», на думку фундатора експериментальної педагогіки Е. Меймана, дещо відрізняється від її предмета і не торкається суто дидактичних проблем. Але, варто наголосити, що у 20-ті роки ХХ ст. в Україні експериментальною педагогікою часто називали саме педологію. Про це свідчить назва провідного часопису цього напрямку «Український вісник експериментальної педагогіки та рефлексології», де під «експериментальною педагогікою» малася на увазі педологія. Ідеї педології були широко репрезентовані на з'їздах з експериментальної педагогіки 1910, 1913 та 1916 років [4, 128, 129]. Окрім того, вітчизняні педологи розробляли й проблеми шкільного навчання, що поєднувало педологію з експериментально-педагогічними дослідженнями: стомлюваність учнів, розробка плану занять, відповідний їх розподіл; особливості навчання «дефективних» учнів, тобто із затримкою розумового розвитку, девіантною поведінкою або фізичними вадами [4, 141, 146].

Висновки. Отже, метою експериментальної педагогіки є обґрунтування загальної педагогіки. Емпіричні дослідження, здійснювані даною наукою, спрямовуються на загальні особливості й етапи фізичного та духовного розвитку особистості, специфіку розвитку розумово відсталих і обдарованих дітей, а також психологічні та дидактичні проблеми навчання («розумова гігієна», методи та прийоми навчання з точки зору їх ефективності та відповідності особливостям розвитку дітей різного віку). Е. Мейман розглядає навчання та виховання через призму комплексного підходу до дитини, характерного й для педології.

Література

1. Марцинковская Т.Д. История детской психологии / Т.Д. Марцинковская. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1998. – 272 с.
2. Мейман Э. Лекции по экспериментальной педагогике. – Ч. 1. Умственное и физическое развитие детей / Эрнст Мейман. – М.: Издание Товарищества «Мирь», 1911. – 294 с.
3. Мейман Э. Очерк экспериментальной педагогике / Эрнст Мейман. – М.: Издание Товарищества «Мирь», 1916. – 462 с.
4. Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933 / [за ред. О.В. Сухомлинської]. – К.: “Заповіт”, 1996. – 302 с.
5. Сухомлинська О. В. Витоки й засади української школи рефлексології та педології (20-ті роки) / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 3. – С. 107 – 118.

ЯНЧЕНКО Т. В. Европейские истоки научного развития педологии: экспериментальная педагогика Э. Меймана

В статье анализируются основные положения экспериментальной педагогике как научной отрасли, определяется их влияние на развитие педологии, сравнивается содержание и предмет экспериментальной педагогике и педологии, а также рассматривается значение деятельности немецкого психолога и педагога Э. Меймана на становление экспериментальной педагогике и педологии.

Ключевые слова: экспериментальная педагогика, педология, ребенок, юношествоведение, развитие.

YANCHENKO T.V. The European origins of scientific development of pedology: E. Meiman`s experimental pedagogy

Key words: experimental pedagogy, pedology, child, development.